

BARTALOS GYULA – JOZEF MAREK

*A kataszteri térképtárak története Szlovákiában, 1918–1939**

A kataszteri térképtáraknak fontos szerepük volt és van az ingatlan-nyilvántartás rendszerének létrehozásában és igazgatásában.¹ Ez a tanulmány az 1918 és 1938 között fennálló Első – majd 1938 novemberétől 1939 márciusáig (a bécsi döntés értelmében) Második – Csehszlovák Köztársaság időszakát vizsgálja, amikor intenzív tevékenység folyt az ingatlan-nyilvántartás adminisztrációjában. Egyúttal röviden megemlékezünk azokról a személyekről is, akik ebben az időszakban vezették a térképtárakat (a szlovák terminológia szerint archívumokat).

1936-ban a Szlovákiai Általános Pénzügyigazgatóság XV. osztályán belül a II. szék (alosztály) igazgatta az ingatlan-nyilvántartást (a Pénzügyminisztérium volt az I. szék), amely alatt három kataszteri felmérési felügyelőség, egy kataszteri térképtár és 33 kataszteri felmérési hivatal működött. Szlovákia területén kezdetben, 1918 és 1936 között – a történeti Magyarország hivatalsszervezetének szerves folytatásaként – két kataszteri térképtár volt, az egyik Pozsonyban (Bratislava), a másik Kassán (Košice). Az ott őrzött térkép- és iratanyag két világháború közötti sorsáról részletes adatokat közölt Jaroslav Humhal, aki az (egyesített) pozsonyi térképtár, majd később a prágai térképtár vezetője volt.²

Humhal összefoglalása szerint a két térkép-

tár illetékessége a történeti Magyarországnak csaknem a felére terjedt ki. A pozsonyiban Galíciától Nyugat-Magyarországon keresztül Stájerországig és a Dráva Dunába torkollásáig érő területről – így a Duna jobb parti részén 9 megye 2530 községéről (36 360,27 km²) –, összesen 19 megye 4739 községéről (68 813,79 km²), míg a kassai térképtárban 13 megye 3214 községéről (65 310,09 km²) őriztek kataszteri munkálatokat, ún. operátumokat, amelyek a településenként (adóközségenként) készített különféle térkép- és iratanyagot jelentik. Ez a hatalmas gyűjtemény folyamatosan csökkent aszerint, hogy az utódállamok mit igényeltek vissza belőle.

Elsőként a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kérte azon területek munkálatait, amelyek a demarkációs vonal mögött terültek el, az iratok a belgrádi Dušan Ivošević kataszteri felügyelő útján kerültek az új helyükre 1921-ben. A Lengyel Köztársaság számára dr. Eugen Barvinski konzulhelyettes (Krakkó) vette át a korábban elkülönített operátumokat 1930-ban. Ausztria részére Burgenland községeinek munkálatait Hubert Profeld mérnök vette át 1924-ben.

Legtovább Magyarországgal folytak a tárgyalások – Humhal megfogalmazása szerint – az Annex IV. szerződésének végrehajtásával kapcsolatban, amit Pozsonyban jegyzőkönyvvel zártak le 1928. április 27-én, ezt követően kez-

* Tanulmányunk előzménye az az előadás, amelyet 2013-ban tartottunk azonos címmel Prágában (XXXIV. Szimpozium, Z dějin geodézie a kartografie, Národní technické muzeum, Praha, 2013. november 27.). Szerzőtársam – aki 2020-ban elhunyt – az intézménytörténetre, magam a Gánóczy Sándor szerepére vonatkozó adatokat gyűjtöttem egybe. A cikk kéziratban maradt (BARTALOŠ, JÚLIUS – MAREK, JOZEF: *K historii archivov katastrálních map na Slovensku*. Bratislava, 2014. 8 oldal), amelyet a *Catastrum* szerkesztőjének kérésére kiegészítve és aktualizálva, magyar nyelven adok közre (Bartalos Gyula).

1 A magyarországi kataszteri szervezet térképtárainak történetét kutató Török Enikő első eredményeit l.: TÖRÖK ENIKŐ: A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860. *Catastrum*, 5. (2018) 1:3–14., Uő: Kataszteri térképtárak az 1860-as években. *Catastrum*, 9. (2022)2:3–18.

2 HUMHAL, JAROSLAV: Z archivních pracovních denníků. *Zeměměřický Věstník*, 26. (1938) 4:76–77.

dődött meg a kataszteri operátumok teljes körű átadása.³ Magyar részről a Pénzügyminisztérium XIII. osztályának képviselői, Szovátay György mérnök és dr. Balassa Lóránt vették át az iratanyagot.⁴ Az átadás-átvétel a korábban elkészített 23 részletes jegyzék alapján történt, összesen 2100 község (33 000 km²) 31 000 eredeti térképszelvénye és 67 000 könyvmegosztott másolati szelvénye került vissza Magyarországra. A teljes anyag súlya 24 100 kilogramm volt, és három vagonban szállították Budapestre. Később még további 603 község 11 100 eredeti térképlapját és 22 246 nyomtatott szelvényét vették át.

A csehszlovák képviselők 523 község háromszögelési és egyéb adózási iratait, valamint Komárom és Esztergom megyék 121 községének 2754 eredeti térképlapját és 72 községének 2868 nyomtatott térképszelvényét vették át, amelyeket 1928-ig a M. kir. Földmérési Térképtár kezelte. Az iratok elkülönítése – néhány kisebb kivételt nem számítva – ezzel lezárult.

A kassai kataszteri térképtár még 1923-ban részleges iratcserét bonyolított le Kárpátalja és Románia között. A román felet Alexius Munteanu és Joan Barbu, a Mezőgazdasági és Földművelésügyi Minisztérium alá tartozó Kataszteri Igazgatóság kolozsvári székhelyű Erdélyi Főfelügyelősége (Ministerul Agriculturii si Domeniilor Directia Cadastrului Inspectoratul General pentru Transylvania in Cluj) munkatársai képviselték. 1924-ben Ungvárra szállították 486 község (12 631,70 km²)

anyagát, mert ott önálló kataszteri térképtárat állítottak fel április 1-jétől. A Lengyelországra vonatkozó iratokat 1930-ban vette át Jan Styka mérnök, a Lengyel Köztársaság helyi biztosa, a krakkói kataszteri hivatal vezetője.

A Pénzügyminisztérium 1929 nyarán a kassai térképtárat a pozsonyi térképtár alá helyezte annak kirendeltségeként, ekkor itt őrizték a szlovákiai terület kb. egyharmadának anyagait. 1932. július 9-én a térképtárat egyesítették a pozsonyival, négy vagonban a fővárosba szállították annak teljes anyagát, amelyről pontos jegyzék is készült: 1074 község (972 adóközség) 10 488 eredeti térképszelvénye és 655 adóközség 39 491 térképszelvény-másolata, valamint egyéb berendezések kerültek át az új helyre.

A pozsonyi kataszteri térképtár a fogyások és a gyarapodások után 1938-ra 3566 adóközség (49 021,10 km²) anyagát őrizte. Az intézmény sok tapasztalatot szerzett a költözködést illetően is, mert 1932 májusában a Mihály utca 1-ből (Michalská ulica) teljes egészében átköltözött a Rašín út (Rašínova cesta) 2. alá a pénzügyi hivatal új épületébe. Az új irodák az I. emeleten voltak, 7 szoba 19 ablakkal, 233 m²-en, a 4–4 raktár a földszinten és az alagsorban kapott helyet, összesen 288 m²-en.

A kassai térképtár a volt Általános Pénzügyigazgatóság épületében helyezkedett el a Fő utcában (Hlavná ulica, ma Hlavné nám. / Fő tér/ 68.). A világháborút követően a térképtár addigi vezetője, Remenár Géza kataszteri

3 Az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel szentesített trianoni békeszerződés 77. §-a szerint „Magyarország az átengedett területek polgári, katonai, pénzügyi, igazságügyi vagy egyéb közigazgatására vonatkozó mindennemű levéltárakat, lajstromokat, tervrajzokat, okiratokat és okmányokat az érdekelt Szövetséges vagy Társult Kormányoknak haladéktalanul át fogja adni. Ha ezek közül az okmányok, levéltárak, lajstromok, okiratok vagy tervrajzok közül egyeseket a helyszínéről elvittek volna, Magyarország köteles azokat az érdekelt Szövetséges vagy Társult Kormányok megkeresésére visszaszolgáltatni. Ha az 1. bekezdésben említett katonai jelleggel nem bíró levéltárak, lajstromok, tervrajzok, okiratok vagy okmányok egyszersmind a magyar közigazgatási ágakat is érdeklik és így következképpen azokat nem lehetne átadni anélkül, hogy ebből az utóbbiakra hátrány ne származék, Magyarország kötelezi magát, hogy azokból, a viszonsóság feltétele mellett, az érdekelt Szövetséges és Társult Kormányok részére adatokat fog szolgáltatni”, a 178. § szerint pedig „A volt Osztrák Magyar Monarchiából keletkezett új Államok és azok az Államok, amelyek a nevezett Monarchia területéből részesedtek, a maguk részéről kötelezik magukat arra, hogy a Magyar Kormányoknak visszaszolgáltatják azokat a hivatalos iratokat, okmányokat és feljegyzéseket, amelyeket húsz évnél nem régibbek és amelyek közvetlen vonatkozásban állnak a magyar terület történetével vagy közigazgatásával s esetleg az átsatolt területen vannak”. Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny>). E két paragrafus végrehajtására készítettek elő és kötötték meg Magyarország és az utódállamok között az ún. iratmegosztási egyezményeket. Ennek 4. függeléke (Annex IV.) vonatkozott a kataszteri iratanyagra.

4 Dr. Balassa Lóránt (1890–1944) a PM XIII/a. ügyosztály (Földadó-nyilvántartás) pénzügyi titkára, Szovátay György (1889–1974) a PM XIII/b. ügyosztálya (Állami földmérés) főmérnöke volt 1928-ban, utóbbi a következő évtől a 15. felmérés felügyelőség vezetőjeként tevékenykedett Szombathelyen. *Magyarország tisztii név- és czimtára*, 39. (1928) 89., 40. (1929) 104., 134.

■ A Fő utca (Hlavná ul.) Kassán, piros nyíl jelöli a volt Kassai Pénzügyigazgatóság épületét, 1943 (Wikipédia)

■ A volt Kassai Pénzügyigazgatóság Fő utcai (Hlavná ul. 68.) épülete ma (Wikipédia)

főmérnök nyugdíjba vonult, majd más állami szolgálatot vállalt, amelyhez nem kötötte az új államhoz való hűség és lojalitás esküje.

Annak idején abszurd helyzetek is előálltak, amelyeket ma már nehéz megérteni. Ilyen eset volt, amikor 1918. december 14-én Dvorcsak Győző (Viktor) megyei levéltáros Eperjesen (Prešov) kikiáltotta a Kelet-szlovákiai Köztársaságot, megalapította a kelet-szlovákiai nemzeti bizottságot és magát nevezte ki annak elnökévé. Úgy tűnt, hogy Szlovákia területe fokozatosan Magyarországhoz kapcsolódik. A Kelet-szlovákiai Köztársaság csak 1918.

december végén szűnt meg. Így ilyen körülmények között találták magukat a szlovák, de nagyobb számban cseh hivatalnokok, akiknek az új állami közigazgatást kellett megszervezniük.

A kassai térképtár főnöki posztját ideiglenesen Karol Kratochvíl-Jelínek mérnök töltötte be. 1924 májusára a gyűjteményt tartalmilag és fizikailag is szétválasztották szlovákiai és kárpátaljai részekre. A munkálatokat František Wiesner mérnök, az Ungvári (Užhorod) Pénzügyi Főigazgatóság főtanácsadója végezte. Az új térképtárba Kadeřávek mérnököt, főbiztost neveztek ki levéltárosnak. Az átadás-átvételnél jelen voltak Antonín Ján Baše mérnök, a pozsonyi Pénzügyigazgatóság XV. osztályának főnöke és Kratochvíl-Jelínek kassai levéltáros. Az összes kárpátaljai térkép és operátum Ungvárra került, erről részletes jegyzőkönyv is készült.

A Szlovákia és Magyarország közti határkijelölési (delimitációs) munkálatok befejeztével került sor az iratanyag elkülönítésére a két új állam között. A Kassai kerületben dr. Cerha, az Általános Pénzügyigazgatóság elnökségének főnöke vezette a munkacsoportot és Kratochvíl-Jelínekkel vette át Budapesten a Szlovákiát illető kataszteri térképeket. Baše mérnök visszaemlékezései szerint Kratochvíl-Jelínek több mint felelőtlenül viselkedett az operátumok átvételénél, nagyon kevés figyelmet fordított a munkák elvégzésére. Ezért a magatartásáért, amelyen a magyar hivatalnokok is gyakran megbotránkoztak, fegyelmi megrovásban volt része.

A pozsonyi kataszteri térképtár először a

■ A volt Kassai Pénzügyigazgatóság Fő utcai (Hlavná ul. 68.) épülete „Kamara” megjelöléssel Kassa 1868. évi kataszteri térkép-szelvényén (Ústredný archív geodézie a kartografie, Košice Ab136, 36/5)

Mihály utcai (Michalská ulica) épületben – ma a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár központi épülete – működött. Annak idején a sedria („sedes iudicaria”, törvényszék), majd a Királyi Táblabíróság székhelye volt az épület, a kataszteri térképrészleten ugyancsak az – akkor már nem ott működő – „Országház” felirat jelöli elhelyezkedését.

Pozsonyban abban az időben (19–20. század) a bíróságok három helyszínen működtek, az említett Mihály utcában, a Kapucínus utcában (Kapucínska ulica, ma átépítve) és a Kecse utcában (Kozia ulica). Az elsőben a Királyi Táblabíróság működött, a későbbi felsőbbíróság. A Kecse utcai épület 1849-ben épült, és 1939-ben szűnt meg ott a bírósági tevékenység.

■ A pozsonyi egykori Királyi Táblabíróság Mihály utcai (ma Michalská ul. 1.) székhelye „Országház” megjelöléssel Pozsony 1892. évi kataszteri térképszelvényén (Ústredný archív geodézie a kartografie, Bratislava Br228, 33/4)

Amíg Kassán és Budapesten kellemetlenségek adódtak a kataszteri operátumok szétválasztásával és átadásával, addig Pozsonyban ez probléma nélkül valósult meg, köszönhetően

Gánóczy Sándor akkori térképtárvezető gondos munkájának.⁵

A szlovákiai levéltári szolgálat szervezésében jelentős változást hozott az 1928. december 28-i 205. sz. kormányrendelet, amely a Kataszteri törvény I. fejezet (2) bekezdése 3. §-sa értelmében azt határozta meg, hogy Szlovákiában csak egy kataszteri térképtár legyen, méghozzá Pozsonyban.⁶ Így rendelték el a kassai és a pozsonyi térképtárak egyesítését, az előkészületi munkálatok 1929-ben kezdődtek. Az itt folyó munkáról részletesen beszámolt Antonín Ján Baše mérnök *A szlovákiai telekkataszter szolgáltatásban álló cseh mérőhivatalnok emlékei 1920 és 1935 között* című kéziratos emlékiratában.⁷

Kratochvíl-Jelínek mérnök, a kassai térképtár vezetője hamarosan tiltakozott, mivel felismerte, hogy a kassai részleg kényszerül majd költözködni. Az Általános Pénzügyigazgatóságon magának kérvényezte a pozsonyi térképtár vezetői posztját, de szakmai büntetései miatt azt nem nyerte el. Áthelyezték őt a trencséni felügyelőségre, ahol mindenféle betegséget szimulált, emiatt végül nyugdíjazták.

A kataszteri operátumok Kassáról Pozsonyba, a Mihály utcai épületbe átköltöztetésének megkezdésekor új helyzet alakult ki. 1931-ben Pozsonyban, a régi dunai kikötő és az egyetlen dunai híd közelében, felépült egy új épület a pénzügyi hivatalok részére. Itt méltó helyet biztosítottak a kataszteri térképtár számára, így fokozatosan ide költöztették a Mihály utcából is a térkép- és iratanyagot. Így, ha több lépcsőben és nehézkesen is, de befejeződött a kassai térképtár áthelyezése. A költözködést még Gánóczy Sándor kezdte meg, és az új levéltáros, Jaroslav Humhal mérnök, főbiztos, később a prágai kataszteri térképarchi-

■ A pozsonyi Mihály utcai (ma Michalská ul.) volt Királyi Táblabíróság épülete a kép bal szélén (Wikipédia)

vum tanácsosa fejezte be. Mivel utóbbi súlyos sebesülést szenvedett az I. világháborúban, részben hadirokkant volt, így a nehéz költözködési munkálatokhoz segédet kapott Jozef Truska mérnök, főbiztos személyében. Ennek a három, munkáját felelősségteljesen és odaadóan végző személynek köszönhető, hogy a szlovákiai kataszteri térképtárak iratanyaga egy helyre, jó körülmények közé került.

■ A pozsonyi Mihály utcai (ma Michalská ul.) egykori bírósági épület, ma a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár központi épülete (Wikipédia)

5 Gánóczy Sándor életútjáról a *Catastrum* hasábjain több alkalommal is megemlékeztek. REISZ T. CSABA: Gánóczy Sándor (1861–1938) emlékezete. 2. (2015) 2:38–49. GÁNÓCZY JÓZSEF: Gánóczy Sándor síremléke Pozsonypüspökiben. 3. (2016) 2:60–64. A 2018. évi 3. számot Gánóczynek szentelték: GÁNÓCZY MÁRIA: Gánóczy nagyapánk utolsó napja (3–4.), REISZ T. CSABA: Emlékezés Gánóczy Sándor kataszteri főmérnökre halálának 80. évfordulója alkalmából (5–7.); Gánóczy Sándor ceruza- és tollrajzai (válogatás) (8–20.); GÁNÓCZY SÁNDOR: Kutyahistóriák (Életemből), I–III. (1933) (21–35.), legutóbbit REISZ T. CSABA rendezte sajtó alá.

6 Zákon č. 177/1927 Sb. ze dne 16. prosince 1927 o pozemkovém katastru a jeho vedení (Katastrální zákon), vagyis Az 1927. évi 177/1927 számú, 1927. december 16. megjelentetett törvény a földkataszterről és vezetéséről (Kataszteri törvény).

7 BAŠE, ANTONÍN JÁN: *Paměti českého měřického úředníka ze služby u pozemkového katastru na Slovensku v letech 1920 až 1935*. A 185 oldalas kézirat pontos lelőhelye: Archiv Národního technického muzea (Praha). 791 Klepova sbírka rukopisů a vzpomínek, inv. č. 1254.

■ A Pozsonyi Királyi Törvényszék Kapucinus utcai korabeli épületének képe (Wikipédia)

■ A Pozsonyi Geodéziai és Kartográfiai Intézet (Geodetický a kartografický ústav Bratislava) épülete a Chlumecký utcában, ahol a Geodézia és Kartográfia Központi Levéltára (Ústredný archív geodézie a kartografie) működik (a szerző felvétele)

■ A pénzügyi hivatalok épülete, itt működött a kataszteri térképtár 1932 és 1981 között (Pribina utca), ma a szlovák Belügyminisztérium székhelye (Wikipédia)

■ A Geodézia és Kartográfia Központi Levéltára (Ústredný archív geodézie a kartografie) raktártere (Belák Adrián igazgató felvétele)

Az új pénzügyi épületet František Krupka (1885–1963), neves cseh építész tervezte, ennek alagsorában helyezték el a kataszteri térképtárat. Az archívumban a térképek elhelyezésére masszív, nagyméretű fiókos fémszekrényeket és trezorokat, a hivatali ügyintézéshez az első emeleten két tágas irodahelységet biztosítottak. 1981 után az intézmény a teljes anyagával átköltözött az akkor újonnan épült épületbe a Pošeň lakótelepi Chlumecký utcába, ahol közösen működik

a Geodéziai és Kartográfiai Intézet (Geodetický a kartografický ústav Bratislava) és a Geodéziai és Kartográfiai Kutatóintézet (Výskumný ústav geodézie a kartografie v Bratislave). Az egykori térképtár, majd kataszteri térképek archívuma ma Geodézia és Kartográfia Központi Levéltára (Ústredný archív geodézie a kartografie) néven, a Geodéziai és Kartográfiai Intézet (Geodetický a kartografický ústav Bratislava) keretén belül működik.⁸

8 A gyűjtemény ismertetésére l.: REISZ T. CSABA: Látogatás a pozsonyi Központi geodéziai és térképészeti levéltárban. *Catastrum*, 2. (2015) 2:61–64. BELÁK ADRIÁN: Szlovákia kataszteri térképei és iratanyaga a Geodézia és Kartográfia Központi Levéltárában. *Catastrum*, 2. (2015) 3:18–27.